

University Medical Center Groningen

University of Groningen

Clitic production in Italian agrammatism

Rossi, Eleonora

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2007

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Rossi, E. (2007). Clitic production in Italian agrammatism. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

Binnen de theoretische taalkunde wordt taal op verschillende niveaus bestudeerd. De fonologie houdt zich bezig met de regels die aan de combinatie van klanken in een taal ten grondslag liggen, de morfologie bestudeert de interne structuur van woorden, de semantiek richt zich op de betekenis van woorden en binnen de pragmatiek houdt men zich bezig met de betekenis en interpretatie van zinnen. De syntaxis, tenslotte, bestudeert de grammaticale regels van een bepaalde taal. In dit proefschrift staat de syntaxis centraal.

Taalverwerking vindt plaats in verschillende gebieden van de hersenen, over het algemeen in de linker hersenhelft. Ten gevolge van hersenletsel in deze gebieden kunnen een of meer taalfuncties of linguïstische vaardigheden verstoord raken. Een dergelijke taalstoornis als gevolg van hersenletsel wordt afasie genoemd. Afasie kent verschillende verschijningsvormen, die afhankelijk zijn van de plaats en grootte van het hersenletsel.

Agrammatische afasie is een van deze soorten. Agrammatische sprekers hebben een stoornis op grammaticaal niveau. Zij spreken vertraagd en moeizaam, ze laten werkwoorden weg of ze gebruiken deze alleen in de infinitiefvorm en daarnaast worden ook vaak functiewoorden, zoals voorzetsels en lidwoorden, weggelaten. In de literatuur wordt de zinsproductie van agrammatische sprekers ook wel aangeduid als telegramstijl. Agrammatische sprekers laten echter niet alleen een vereenvoudigde grammatica zien in de zinsproductie, ze hebben ook moeite met het toepassen van bepaalde syntactische regels of operaties. Voor het Nederlands is bijvoorbeeld aangetoond dat agrammatische sprekers niet alleen moeite hebben met vervoegde werkwoorden, maar dat werkwoorden moeilijker worden als ze verplaatst zijn uit hun basisposities (in het Nederlands is dat de zinsfinale positie). Er is dan ook wel gezegd dat Nederlandse agrammatische sprekers een probleem hebben met het toepassen van de syntactische operatie waarbij het werkwoord verplaatst wordt vanuit zijn basispositie naar de tweede positie in de zin, zoals het volgende voorbeeld laat zien (1):

- a. Ik zie dat [de jongen een boek leest]
- b. De jongen leest een boek

In dit proefschrift bestuderen we de grammaticale vermogens van zeven Italiaanse taalgebruikers

Samenvatting

die zijn gediagnosticeerd met agrammatische afasie. In het bijzonder doen we onderzoek naar de eventuele problemen die deze personen hebben om bepaalde grammaticale morfemen, die worden aangeduid als clitics, te produceren. Deze clitics vormen een speciale klasse binnen de groep van voornaamwoorden.

Neta Is bij persoonsvormen in het Nederlands wordt het gebruik van clitics ook gereguleerd door specifieke syntactische regels en dat maakt het interessant om dit gebruik te bestuderen in een groep agrammatische sprekers die een syntactische stoornis hebben. Het doel van het onderzoek is om de productie van clitics te bestuderen, de gevonden foutenpatronen te bediscussiëren en er vervolgens over te speculeren wat de onderliggende taalstoornis kan zijn die tot een eventueel probleem bij het produceren van clitics leidt. We hebben een aantal studies verricht om dit te bereiken. Allereerst hebben we het gebruik van clitics in de spontane taal geanalyseerd. Verder is een aantal experimenten ontwikkeld om de productie van clitics in specifieke zinsconstructies, zoals declaratieve zinnen, zogenaamde restructuring zinnen en imperatiefzinnen, te onderzoeken. Het bestuderen van clitics in verschillende zinscontexten kan informatief zijn, omdat in het Italiaans (zoals hieronder wordt toegelicht), clitics op verschillende posities in de zin kunnen voorkomen.

WAT IS EEN CLITIC?

Een voornaamwoord is een grammaticaal morfeem dat op de plaats van een zelfstandig-naamwoordsconstituent staat. In de literatuur worden twee typen voornaamwoorden beschreven: sterke voornaamwoorden en clitics. Zowel sterke voornaamwoorden als clitics vervangen een zelfstandig-naamwoordcomplement, zoals blijkt uit de voorbeelden (2) en (3). In (2b) wordt het complement 'Maria' uit (2a) vervangen door het sterke voornaamwoord 'lei'. Op dezelfde manier wordt in (3b) het complement 'Maria' uit (3a) vervangen door de clitic 'la'.

(2)

- a. Gianni vede Maria
Jan ziet Marie
- b. Gianni vede lei
Jan ziet haar

(3)

- a. Gianni vede Maria
Jan ziet Marie
- b. Gianni la vede

Samenvatting

Jan haar ziet
'Jan ziet haar'

Wat is het verschil tussen sterke voornaamwoorden en clitics? Clitics worden niet beklemtoond en ze worden gemarkeerd voor naamval. Verder verschijnen het sterke voornaamwoord en de clitic op verschillende posities in de zin: het sterke voornaamwoord staat achter de prsoonsvorm (2b), de clitic staat ervoor (3b).

Volgens de taalkundige theorie nemen clitics niet de positie in van een zelfstandig naamwoord omdat ze verplaatsen. In dit proefschrift volgen we de syntactische benadering van clitics zoals die beschreven is door Kayne (1975; 1991) en Rizzi (1982). Binnen deze benadering wordt aangenomen dat clitics op dezelfde plaats in de zin worden gegenereerd als de volledig gespecificeerde complementen, maar dat ze uiteindelijk verplaatst worden naar een positie voor het werkwoord. Deze regel wordt aangeduid als de Clitic Placement Rule en wordt in het volgende voorbeeld weergegeven:

(4)

- a. Gianni vede Maria
 Jan ziet Marie
- b. Gianni la vede
 Jan haar ziet
 'Jan ziet haar'

Verder gaan we uit van Belletti's (1999) aanname over cliticverplaatsing in termen van 'feature checking'. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat clitics verplaatsen omdat ze hun naamval moeten controleren, of in linguïstische termen, hun naamvalskenmerken moeten checken in de syntaxis.

HET ITALIAANSE CLITIC SYSTEEM

Het Italiaans heeft een rijk cliticsysteem dat bestaat uit vijf verschillende soorten clitics. Het gaat hierbij om direct-objectclitics, indirect-objectclitics, reflexieve clitics, partitieve clitics en locatieve clitics. In het Italiaans verschijnen clitics bovendien op verschillende posities in de zin, afhankelijk van het zinstype waarin ze voorkomen. In declaratieve zinnen met een finiet werkwoord verschijnen clitics voor het werkwoord (i.e. in de proclisispositie), zoals in (5a). Bij een infiniet werkwoord verschijnen clitics na het werkwoord (i.e. in de enclisispositie), zoals in voorbeeld (5b).

(5)

- a. Cristiano la vede
Christiaan het eet
'Christiaan eet het'
- b. Vederlo sarebbe bello'
Zien hem [zou zijn] mooi
'Hem te zien zou mooi zijn

In zinnen met een modaal werkwoord, een aspectueel hulpwerkwoord of een bewegingswerkwoord plus een lexicaal werkwoord (de zogenaamde restructuring zinnen), verschijnen clitics óf na het lexicale infinitieve werkwoord (zoals in 6b; vergelijkbaar met 5b) óf voor het modale werkwoord (zoals in voorbeeld 6c). Dit type zinnen wordt aangeduid als restructuring zinnen op basis van de definitie van Rizzi (1978), die aanneemt dat er een syntactische operatie is die de twee werkwoorden samenneemt tot één werkwoordscluster. Volgens Rizzi is dat de reden waarom in restructuring zinnen clitics voorkomen op een positie voor het eerste werkwoord, dat wil zeggen voor het werkwoordscluster.

(6)

- a. Marco vuole mangiare il gelato
Marco wil eten het ijsje
'Marco wil het ijsje eten'
- b. Marco vuole mangiarlo
Marco wil eten het
'Marco wil het eten'
- c. Marco lo vuole mangiare
Marco het wil eten
'Marco wil het eten'
- d. Marco vuole mangiarlo
Marco wil eten het'
'Marco wil het eten'

Samenvatting

In affirmatieve imperatieve zinnen komen clitics na het finiete werkwoord, zoals in (7b), terwijl in negatieve imperatieve zinnen clitics zowel aan het infiniete werkwoord kunnen voorafgaan of erop kunnen volgen, zoals blijkt uit de voorbeelden (8a) en (8b).

(7)

- a. Mangia la torta!
Eet de cake!

- b. Mangiala!
Eet het!

(8)

- a. Non mangiare la torta
Niet eten de cake
'Eet de cake niet!'

- b. Non mangiarla!
Niet eten het!
'Eet het niet!'

- c. Non la mangiare!
Niet het eten!
'Eet het niet'

DE PRODUCTIE VAN CLITICS IN SPONTANE TAAL

In hoofdstuk vier van dit proefschrift wordt de productie van clitics in de spontane taal van zeven agrammatische en tien niet-taalgestoorde Italiaanse sprekers geanalyseerd. Het corpus spontane taal werd op basis van drie taken verzameld: een semi-gestructureerd interview waarbij de vragen van de Italiaanse versie van de Akense Afasie Test (AAT; Luzzatti, Willmes, & De Bleser 1994) gesteld werden, een beschrijving van de 'cookie theft picture', uit de Boston Diagnostic Aphasia Examination (BDAE; Goodglass & Kaplan, 1972), en het laten vertellen van het sprookje Roodkapje. De analyse richtte zich op het gebruik van de vijf soorten clitics: er

Samenvatting

werd geteld hoeveel correcte clitics erdoor elke spreker gebruikt werd en hoeveel er werden weggelaten of vervangen. Ook werd gekeken of de clitics in de juiste positie werden gerealiseerd. De analyse laat zien dat agrammatische sprekers problemen hebben met de productie van clitics: (1) Zij produceren significant minder clitics dan niet-taalgestoorde sprekers; (2) Zij laten regelmatig clitics weg in een verplichte context; (3) De productie van directe, indirecte en reflexieve clitics levert problemen op. Opvallend is dat partitieve en locatieve clitics net zo vaak (maar heel weinig) geproduceerd worden door agrammatische als door niet-taalgestoorde sprekers.. Het feit dat agrammatische sprekers clitics vaak weglaten en dat er geen morfologische fouten gemaakt worden, leidt, tot de voorlopige conclusie dat de onderliggende stoornis in de productie van clitics bij agrammatische sprekers niet een morfologisch maar syntactisch van aard is. De gevonden verschillen tussen de categorieën clitics kunnen verklaard worden door een ‘load of features’. Dit houdt in dat hoe meer syntactische kenmerken een clitic met zich mee draagt, des te moeilijker het zal het zijn voor agrammatische sprekers om deze te produceren. Direct- en indirect-objectclitics and reflexieve clitics hebben naamvalskenners; dat hebben de andere clitics niet. Daardoor hebben de eerste drie een zwaardere ‘load of features’ en zijn ze moeilijker te produceren voor agrammatische sprekers.

DE PRODUCTIE VAN CLITICS IN DECLARATIEVE ZINNEN

Hoofdstuk vijf gaat over de productie van direct- en indirect-objectclitics in declaratieve zinnen, waarin clitics verplicht voorafgaand aan het finiete werkwoord staan, en restructuring zinnen, waarin clitics optioneel in enclisis- of proclisispositie kunnen worden geproduceerd. Het doel van deze studie is na te gaan wat de onderliggende syntactische stoornis is die leidt tot een stoornis in de productie van clitics. In dit hoofdstuk worden twee hypothesen getest. De eerste hypothese is de Clitic-Placement Deficit Hypothesis (CI-PI-DH), die aanneemt dat clitics problemen opleveren voor agrammatische sprekers vanwege het feit dat de syntactische operatie, die aan cliticverplaatsing ten grondslag ligt, moeilijk is. De tweede hypothese die we testen is de Derived Order Problem Hypothesis (DOP-H; Bastiaanse and Van Zonneveld, 2005) die voorspelt dat clitics die verplaatst moeten worden moeilijker te produceren zijn dan clitics in basispositie..

Om deze twee hypothesen te testen, zijn twee zinsaanvultaken ontwikkeld, waarmee de productie van direct object clitics (accusatieve clitics) en indirect object clitics (datieve clitics) in declaratieve en restructuring zinnen kan worden uitgelokt. Een zinsaanvultest is een test waarbij de proefpersoon mondeling een zin moet aanvullen, die is begonnen door de onderzoeker, zoals in het volgende voorbeeld:

Samenvatting

Onderzoeker:	Ieri Maria non l'ha aperto, ma oggi Maria... Gisteren Marie niet het heeft geopend, maar vandaag Marie... Gisteren heeft Marie het niet geopend, maar vandaag gaat Marie...
Proefpersoon:	... lo apre ... het openen

Zeven agrammatische en tien niet-taalgestoorde Italiaans sprekers deden mee aan het onderzoek. De resultaten laten zien dat agrammatische sprekers significant minder clitics produceren dan niet-taalgestoorde proefpersonen en dat indirect-objectclitics meer problemen opleveren dan direct-objectclitics. Een foutenanalyse laat zien dat agrammatische sprekers clitics weglaten of vervangen door een zelfstandig naamwoord. Net als in de spontane taal werden ook bij deze test geen morfologische fouten gemaakt. In declaratieve zinnen, waar clitics voor het werkwoord moeten staan, produceerden agrammatische sprekers die keren dat ze een clitic gebruikten, deze altijd in de juiste positie. In restructuring zinnen, waarin clitics zowel voorafgaand aan het finiete werkwoord als na het infinitieve werkwoord kunnen worden geproduceerd, waren agrammatische sprekers niet in staat om clitics te produceren voorafgaand aan het finiete werkwoord. Na het infinitieve werkwoord, dat wil zeggen in enclisispositie, konden ze de clitics in de meeste gevallen wel correct produceren.

Deze resultaten sluiten aan bij de conclusies over de spontane-taaldata. Agrammatische sprekers hebben problemen met het produceren van clitics en wij nemen aan dat dit wordt veroorzaakt door een stoornis in de syntactische verwerking. Of dit problemen worden veroorzaakt door een stoornis op het niveau van de syntactische operatie die aan de cliticplaatsing (CI-PI) ten grondslag ligt of dat de problemen optreden als gevolg van een probleem met een afgeleide woordvolgorde, kan nog niet worden vastgesteld op basis van deze data. Het probleem dat agrammatische sprekers hebben met het produceren van clitics voorafgaand aan het werkwoordscluster in restructuring zinnen verklaren we door aan te nemen dat agrammatische sprekers niet in staat zijn om de syntactische herstructureringsoperatie, waarbij twee werkwoorden tot een werkwoordscluster worden gevormd, toe te passen.

DE PRODUCTIE VAN CLITICS IN IMPERATIEVE ZINNEN

In Italiaanse affirmatieve imperatieve zinnen moeten clitics na het werkwoord worden geproduceerd (zie voorbeeld 7b), terwijl in negatieve imperatieve zinnen de clitics voor of na het infinitieve werkwoord mogen voorkomen (zie voorbeelden 8a-b). Het doel van het experiment in

Samenvatting

hoofdstuk zes is de productie van clitics in imperatieve zinnen bij agrammatische sprekers te analyseren, om zodoende te achterhalen welke onderliggende stoornis leidt tot het probleem bij cliticproductie. Opnieuw zijn zeven agrammatische en tien niet-taalgestoorde Italiaanse sprekers getest met een zinsaanvultaak. Deze taak bestond uit zestig zinnen. Dertig hiervan lokten de productie van een direct-objectclitic (accusatief) uit en dertig van een indirect-objectclitic (datief) in affirmatieve en negatieve imperatieve zinnen. De resultaten laten opnieuw zien dat agrammatische sprekers significant minder clitics produceren dan niet-taalgestoorde proefpersonen. Daarnaast blijken ze significant meer problemen te hebben met het produceren van indirect-objectclitics dan van direct-objectclitics. Net als in de vorige experimenten laat de foutenanalyse ook nu zien dat agrammatische sprekers clitics weglaten of vervangen door een zelfstandig naamwoord. Ook blijkt dat in negatieve imperatieve zinnen, waarin de positie van clitics optioneel is, agrammatische sprekers significant meer clitics produceren na het infinitieve werkwoord dan ervoor. Dit patroon sluit aan bij de voorspellingen die worden gedaan door de DOP-H.

CONCLUSIES

De resultaten die in dit proefschrift worden gepresenteerd laten zien dat agrammatische sprekers problemen hebben met de productie van clitics. Zij laten clitics weg of vervangen ze door een zelfstandig naamwoord. Dit werd gevonden zowel in spontane taal als in een aantal experimenten. Deze resultaten vormen een solide basis voor de claim dat een syntactische stoornis de problemen met clitics bij agrammatische sprekers veroorzaakt. Clitics zijn moeilijk omdat ze inherent naamvalskenmerken in zich dragen die gecontroleerd moeten worden in de syntaxis. Als gevolg hiervan moeten clitics verplaatst worden. Cliticverplaatsing zou op zich een moeilijk syntactisch proces kunnen zijn. Een alternatieve verklaring voor de gevonden uitkomsten is dat clitics moeten worden geproduceerd op een positie die is afgeleid van hun basispositie. De DOP-H voorspelt dat dit probleem ten grondslag ligt aan de problemen met de productie van clitics.

Verder laten de spontane-taaldata zien dat agrammatische sprekers meer moeite hebben met de productie van reflexieve clitics, direct object clitics en indirect object clitics dan niet-taalgestoorde sprekers, terwijl een dergelijk verschil niet werd gevonden voor partitieve en locatieve clitics. Deze uitkomsten hebben we verklaard door aan te nemen dat clitics die meer naamvalskenmerken hebben moeilijker zijn te produceren dan clitics die minder van deze

Samenvatting

kenmerken hebben (load-of-feature-verklaring).

Een andere belangrijke uitkomst van dit onderzoek is dat is aangetoond dat agrammatische sprekers moeite hebben met het produceren van clitics in proclisispositie (d.w.z. voor het werkwoordscluster) in restructuring zinnen en met clitics voorafgaand aan infinitieve werkwoorden in negatieve imperatieve zinnen. We nemen aan dat deze problemen worden veroorzaakt door een stoornis in de syntactische herstructureringsoperatie. De duidelijke voorkeur bij agrammatische sprekers om clitics na het werkwoordscluster te produceren verklaren we door aan te nemen dat ze niet in staat zijn om twee fonologisch gerealiseerde werkwoorden te herstructureren tot één werkwoordscluster. Als twee werkwoorden niet tot één werkwoordscluster kunnen worden samengenomen, dan kunnen clitics niet verplaatst worden naar een positie voor het cluster.